

DUNAVSKI DIJALOZI: QUO VADIS HOMO?

Geografija velike reke je veličanstveno oblikovala zanimljiv evropski region: od visoko-razvijene centralne Evrope do njene manje razvijene crnomorske periferije poredano je deset država (Nemačka, Austrija, Slovačka, Mađarska, Hrvatska, Srbija, Rumunija, Bugarska, Moldavija i Ukrajina). Još je, krajem prošlog veka, italijanski pisac Klaudio Magris u svojoj knjizi jednostavnog naslova *Dunav* (1986), jedinstvenim video i shvatio podunavski kulturni prostor u kojem su delovali brojni značajni umetnici, književnici, filozofi, naučnici – poput Ničea, Hajdegera, Vitgenštajna, Kafke, Miroslava Krleže, Đerđa Konrada, Vaska Pope, grofa Drakule, Ovidija i drugih. O tom (po)dunavskom kulturnom jedinstvu, upravo je u Novom Sadu govorio i mađarski filozof i spisatelj Đerđ Konrad, inače i sam jedan od Magrisovih „junaka“: *O čemu bismo drugom i mogli da razmišljamo u novosadskoj Dunavskoj ulici, šetajući u prijateljskom društvu. Toliko je raznovrsnih zajednica u Evropi: narodi, narodnosti, predele, regioni, gradovi, rečne doline kao što je, na primer, Dunavski basen! Preporučujem pažnji akademskih lovaca na identitetu da pronađu i da ispevaju dušu Podunavlja... Možda smo zaista ovako zajedno, od Crne šume do Crnog mora, poprilično šareno i mnogobojno društvo unutar Evrope. A to je jedan zaseban roman.*¹

Vođeni tom konradovskom mišlju, organizatori su *Dunavske dijaloge* pokrenuli u vremenu posle već stišanih i okončanih burnih, neki put čak i revolucionarnih promena, u većem broju podunavskih zemalja. Na kraju druge decenije XXI veka, čitav ovaj region geopolitički izgleda drugačije – nakon pada Čaušeskua, rušenja Berlinskog zida, raspada SSSR, ponovnog ujedinjenja Nemačke, razlaza Češke i Slovačke, krvavog i tragičnog raspadu Jugoslavije, izlaska Ukrajine i Moldavije iz Sovjetskog Saveza. U nekim od ovih zemalja još uvek traju ti burni procesi – poput zbivanja u Ukrajini i na Zapadnom Balkanu. Ipak, uz sve to, kontinuirano se teži približavanju projektu ujedinjenja Evrope. Posle svih tih promena, nametnulo se logično pitanje: kako su se ti nedavni istorijski događaji odrazili u aktuelnoj umetnosti?

Na početku novog veka čovečanstvo se našlo u epohalnoj krizi izazvanoj kulminacijom kapitalizma i dominacijom filozofije profit-a. Velike svetske korporacije i njihovi vlasnici su čitav svet pretvorili u vlastiti resurs – jednako (zlo)upotrebljavajući ljude, njihova visokonaknudna i druga dostignuća te prirodnu okolinu – nijednog trenutka ne mareći za sudbinu i budućnost čitave populacije. Jednom rečju poremećen je uobičajeni dijalektički tok stvari, a celokupnoj populaciji je nametnuta bezobzirna upotreba čoveka i njegovih potencijala. Aktuelna svetska pandemija samo je pokazala da je bolest (stvarna i metaforička)

¹ Đerđ Konrad je 12. oktobra 2003. godine proglašen počasnim doktorom Novosadskog univerziteta. Citirani tekst predstavlja završne rečenice iz njegovog govora izrečenog tom prilikom.

postala osobenost čitavog društva, a da je proistekla iz sistemskog zanemarivanja čovekovi potreba čak i u najrazvijenijim državnim sistemima. Razjareni kapitalizam je potpuno prisvojio nauku, te njena najveća dostignuća nisu više neprikosnoveni simbol progresa jer svaki njen napredak donosi novu strepnju, još veći stepen nesigurnosti, straha, zabrinutosti, specifičnu „dolinu jeze“...

S obzirom na karakter zbivanja i konstantnih promena tokom druge decenije XXI veka umetnici su, hteli to ili ne, posvećeni percepciji savremenosti i prezentaciji vlastite svestnosti o društvu u kojem stvaraju i egzistiraju. Umetnost se sve privrženije bavi jasnim definisanjem personalnih stavova kojima je moguće duhovno prevladati tegobnost svedeta u kom živimo – jer, čovek današnjice je talac novog svetskog poretku u kojem je ophran spregom kapitalizma i tehnološke medijalizacije. Zbog toga se u aktuelnom trenutku čini veoma značajnom jedna reaktualizovana rečenica književnika Oskara Daviča (1909–1989): *Traganje za čovekom, to je jedina validna filozofija danas, jedina održiva filozofija!* Istovremeno, takav stav od umetnika zahteva, pored kritičkog „komentarisanja“ aktuelne stvarnosti, i njegovu obavezu da odbrani zasebnost umetnosti u ovakvim vremenima; da insistira na poštovanju kultivisanih etičkih načela. Jer, umetnost (postaje) prostor čovekovog pribižišta, neka vrsta „sigurne kuće“ za očuvanje univerzalnog dijalektičkog smisla; ona treba da bude podrška i „uteha večno napačenoj čovekovoju duši“ kako to konstatiše srpsko-mađarski umetnik Balint Sombati. Vreme je za homocentrične teme i funkcije umetnosti; čoveku današnjice je odista potrebna umetnost koja se brine o njegovom biću i njegovoj egzistenciji; potrebna mu je umetnost usmerena ka hranjenju humanih estetskih, etičkih, duhovno-moralnih načela. Pri tome ove odlike nikako ne treba shvatiti pežorativno i posvetiti se insistiranju na stvaranju ugodaja ili „poetizaciji“ stvarnosti. Ovo vreme zahteva precizan estetski sistem, jasnou ideju i predstavu, sugestivnu funkcionalnost upotrebljenih likovnih elemenata, čitkost slike ili neke druge umetničke tvorevine te delotvoran odnos na relaciji umetnik–delo –posmatrač. Iz tako definisanog umetničkog dela proističe adekvatna etička napomena jer – moralnost iskazana u umetnosti duboko zadire u svest čoveka posmatrača i potvrđuje njegovo uverenje o vlastitoj ljudskosti... O ljudskosti koju moramo sačuvati da bismo opstali.

Važno je konstatovati da se umetnost u najvećem broju podunavskih zemalja u aktuelnom trenutku odvija u – demokratskim društvima. Danas je stanje demokratije u podunavskim zemljama bolje nego bilo kad pre, bez obzira na prepreke nametnute ekonomskom krizom, bolnim tranzicijama u zemljama bivšeg socijalizma, snažnim i sveprisutnim koruptivnim procesima. Početkom ovog veka Jost Smirs je, baveći se promocijom kulture raznolikosti u doba globalizacije, u svojoj knjizi i te kako primenjivog i karakterističnog naziva *Umetnost pod pritiskom* (2003) istakao da umetnost suštinski učestvuje u demokratskim debatama te da je njena uloga izuzetno značajna kao uverljiv i validan odgovor na najrazličitija životna pitanja. Pri tome, aktuelna umetnost nudi mnoštvo „poruka“, ona je izražajno raznovrsna, a njeno dejstvo i uticaj su intenzivniji nego u ranijim razdobljima jer se distribuiraju putem globalno umreženih komunikacionih kanala. Zato je današnja umetnost, po Smirsu, *polje na kojem se emotivne inkompatibilnosti, društveni*

konflikti i pitanja statusa sukobljavaju na mnogo koncentrisaniji način nego što je to u sva-kodnevnoj komunikaciji.²

Dakle, umetnost u aktuelnom trenutku prilagođava svoje biće sve snažnijim i umnože-nijim impulsima sveta – te je zatičemo u svojevrsnom *rasplinutom stanju* (Iv Mišo), ili je shvatamo kao manifestaciju *relacione estetike* (Nikolas Burio). No, možda je najubedljivije mišljenje Frančeska Bonamija koji je zaključio da je umetnost, i nadalje, samo interpretacija sveta. U jednom intervjuu on konstataje: *Preferiram umetnost koja koristi metafore, čak i ako se odnose na etiku i politiku, ali pod uslovom da su metafore formulisane dovoljno jasno da ih posmatrač može lako protumačiti i tako ući u polje značenja umetnosti. Jer, umetnici koji me zanimaju iskazuju izrazitu meru osobenosti, ali umeju da komuniciraju sa svetom.*

Festival savremene umetnosti *Dunavski dijalozi* u Novom Sadu ove godine održava se pod naslovom *Quo vadis homo?* Celokupni koncept izložbe je ustanovljen na homocentričkom principu – razmatranju sudsbine čoveka smeštenog u međuprostoru postkompjuterske ere i u predrobotsko doba. Jedan od kustosa izložbe Ami Barak, istoričar i kritičar umetnosti rumunsko-jevrejskog porekla koji živi u Parizu, odabrao je umetnike koji su posvećeni pitanjima našeg vremena, istražujući kuda ide čovečanstvo, šta nas sve još čeka i kakve će biti posledice naših dela. Barak konstataje: *Napredak više nije mirna luka, svet je krhak, na rubu civilizacijske promene – i to je ono što nas brine. Naše društvo sve više zavisi od tehnologije, a istovremeno shvata da ta tehnologija više nema nikakvu svrhu. Dugo smo mislili da tehnologija može da nam obezbedi napredak, posebno kada je u pitanju zdravlje. Zbog toga nam umetnici šalju svoje poruke, oni nas, na svoj način, teraju na razmišljanje i to bi mogao biti najbolji put za rešavanje naših problema.*

U selekciji Amija Baraka su umetnici koji pretražujući prošlost shvataju fundament naše ovovremenske fragilnosti. Zbog toga Ana Adamović u svom video-radu problematizuje odnos prema istoriji, insistira na racionalističkom načinu čitanja i poštovanje njenog značenja i značaja – nasuprot svim aktuelnim pokušajima „prekranja“ i falsifikovanja prošlosti. Antal Lakner u istoriji zapaža nestanak malog dunavskog ostrva Ada Kale koje je bilo naseljeno Turcima iz Rumunije, a koje je potopljeno prilikom izgradnje Đerdapske brane – čime je, zapravo, zbrisana identitet i *genius loci* jednog osobenog ljudskog staništa. Svoju instalaciju Lakner formira kao krhku tvorevinu u čijoj nestabilnosti iznalazi brojne metaforičke poruke namenjene savremenom čoveku i njegovoj egzistenciji. O toj krhkosti, ali i o nestabilnosti čitavih sistema, razmišlja i Bugarin Ivan Modov, koji u maniru performansa iz konceptualne umetnosti s kraja šezdesetih i početka osamdesetih, postavlja red domina koji potom lančano obara – upozoravajući na nestabilnost i mogućnost destruisanja i naj-preciznijih sistema. Tatijana Daneberg (Austrija) se u svom slikarstvu najdirektnije bavi čovekom i njegovom sudbinom. U svojim ekspresivnim slikama urađenim preko fotografiskih snimaka stvarnosti ona gradi figuru, ali joj ekspresivnim potezima, reljefnim slojevima boje, hibridnim karakterom svog postupka prekriva i „zamagljuje“ svaku identitetsku za-

² Jost Smirs, *Umetnost pod pritiskom. Promocija kulturne raznolikosti u doba globalizacije*, Svetovi, Novi Sad, 2004.

sebnost. Na taj način ona prikazuje čoveka – preopterećenog i izgubljenog u ambijentu ovovremenske hibridne realnosti. Rumunka Puša Petrov je posvećena pitanju kolektivnog i personalnog identiteta pripadnika specifičnih etničkih zajednica poput Plaćena (banatskih Bugara) ili afroameričkih žena koje insistiraju na očuvanju kolektivnog istorijskog identiteta – najčešće iskazanog kroz kult kose i njenog uređivanja i oblikovanja. Na jedan specifičan način fotografije ove umetnice potpuno pripadaju današnjoj kulturi slike. Slovački umetnik Oto Hudec je posvećen aktuelnim klimatskim problemima. Instalacija staklene bašte je inspirisana umetnikovim plastičnim vrtom u kojem Hudec odista uzgaja jestive biljke, ali je, istovremeno, definiše i kao postapokaliptičku viziju budućnosti.

Drugi deo centralne izložbe *Quo vadis homo?* na ovogodišnjim *Dunavskim dijalozima* načinio je autor ovog teksta, a u toj selekciji su odabrani umetnici i radovi koji, iako se ne bave direktno ovovremenskim tehnološkim medijima umetnošću, prepoznaju duh globalno medijalizovanog sveta. U ovoj postavci je izuzetno važan video-rad Oleksija Saija iz Ukrajine koji je izведен u kompjuterskom programu Microsoft Excel namenjen brojanju novca. Izborom tog programa umetnik je definisao prioritetni karakter kapitalističke ere. Svi motivski podaci (ljudi, pejzaži, arhitektura, brojevi, znaci i dr.) ovde su „zarobljeni“ u snažnom kovitlacu koji na ekranu ilustruje našu sudbinsku obuhvaćenost kovitlacom koji se stalno ubrzava. Orjen Đurić izlaže predstave u kojima od delova dečjih gumenih i plastičkih lutaka konstruiše figure nekakvih novih, hibridnih bića. Umetnik na odista duhovit, ironičan i čak crnoumoran način, kritikuje ideju ljudskog inženjeringu – i te kako aktuelnog u doba promovisanja ranih humanoidnih robova. Instalacija Otmara Herla (Nemačka) se, na drugi i drugačiji način, bavi istom problematikom. On je svestan nezaustavljivog progresizma veštačke inteligencije, te predlaže ličnost genijalnog naučnika Ajnštajna kao model daljeg multipliciranja humanoida. Uz to, naslovom rada „Čovek Albert“ umetnik, skoro očajnički, nastoji da sačuva nekakvo zrnce ljudskosti u nadolazećem svetu robova i veštačke inteligencije. Slojevit je i rad odista provokativnog naslova „Kako sam lagala na Instagramu“ zagrebačke autorice Ane Josipović. Njena ispovedna priča o preživljavanju i proživljavanju operacije kancera je dvokanalna: jedna se odvija na Instagram profilu, a druga u realnom životnom bekstajndžu. Umetnica je na Instagramu objavljivala ulepšane situacije vlastitog stajlinga, stanja i socijalnog ponašanja – na koje su njeni pratioci reagovali kao oduševljeni spektatori. Istovremeno, stvarna situacija ispunjena egzistencijalnom dramom, strahom, patnjom i neizvesnošću ostajala je „među četiri zida“ i na, do izložbe, skrivenim vanrednim fotografijama umetničine sestre Slavice. Ovaj kompleksni rad je zapravo moguće doživeti i kao autoritativnu umetničku refleksiju stanja sveta u kojem je sve teže doći do iskrenosti i istine; u kojem laž opstojava (sindrom lažnih vesti) izvan svake moralne i etičke zapitanosti. Ipak svojom umetničkom akcijom Ana Josipović je uspela da sačuva ljudskost – svoju i posmatračevu. Neizbežni dodir stvarnosti i tehnologije je ostvaren i u performansu Stefana Lukića koji se može pratiti i na umetnikovom Instagramu. Lukić svakodnevno trči ulicama Beograda i tako „opcrtava“ crtež koji ima svoju zasebnost, jer je svaka odabранa ruta usmerena ka jednom od beogradskih globalja. Dakle, trčanjem

umetnik upisuje svojevrsne „linije života“. Istovremeno, on osluškuje komentare gledalaca i pratilaca na Instagramu – od kojih rečenicu „Stefane, život nije lak“ transparentno postavlja u galerijski prostor poput svojevrsnog zaključka i poduke. Milena Milosavljević se bavi jezikom komunikacija na društvenim mrežama. Svojevrsne znakove – emotikone – ona iz virtuelnog prevodi u stvarni svet. Pokazalo se da seriozno skulptorsko reifikovanje tih isključivo ekranskih znakova emocionalnosti dobija nekakvo šire i suštinske značenje – ispunjeno plemenitom metaforikom autentičnog, punoplastičkog, skulptorskog umetničkog dela. Konačno, moldavijski umetnik Aleksander Tinei učestvuje sa nevelikom portretnom slikom. U ambijent izložbe i u domen naslovne teme ovo delo „ulazi“ zahvaljujući svom sadržaju: mazačovski „skraćena“ perspektiva bejkonovski naslikanog lica okrenutog prema dole kao da ilustruje sav zamor savremenog čoveka, čoveka sve više potiskivanog iz glavnih tokova zbivanja u svetu u kome živimo. Takva slika samo podseća na opravdanost zapitanosti *Quo vadis homo?*